

Paradoxernas diktare

För första gången har det svenska litteraturpriset tilldelats en lyriker för en diktsamling. En romanförfattares storhet eller betydelse är det relativt lätt att motivera; vem som helst som här intresserat sig för och synat modellitteratur är kapabel att rätt snabbt konstatera särprägeln hos den fiktiva värld som har skapats av en prosaist och till och med att precisera dess relation till den aktuella verkligheten. Förförhanda ställer det sig mindre en lyriker. Det är ytterst svårt att förklara varför en lyriker är rödsvindlig, varför poesin också i dagens värld med dess underhållningsindustri, populär och television, alltid har en uppgift att fylla. Poeten talar i allmänhet inte lika direkt och tydligt till sin publik som prosaisten till sin. Ofta uttrycker han sig på på omvägar, i bilder, symboler eller paradoxer. Han kan rent av uppmana läsaren att lyssna till tytanreden bakom hans verser och säga: »Vad jag har skrivit är skrivet mellan redorna.»

Ordet är årets nordiska litteraturpristagare Gunnar Ekelöf. De härstammar inte från hans senaste diktsamling, »Dwan över fursten av Engeln», men de kunde gött göra det. I Ekelöfs produktion är sambandet mellan de tidiga och de sena samlingarna ovägligt starkt, och det händar att hans nyaste dikter kastar ökotus över hans tidigaste och vice versa. När han till exempel i en dikt i den senaste samlingen tar sig till den okända Jungfruslussen och ber: »och att du ger mig ett lecken inifrån mig av dig», ger han uttryck åt en uppvärmelse av samma art som den, med utgjord bakgrund till hans ungdomsproduktion. Redan hans mäktigste diktsamling gjort på 1920-talet, »Dedikations», präglas av en stark intressändhet; många av dikterna i den var avbytening av det egna jaget, regelbrottet av rörelsen i dikterna eget undermedvetna, av »staden inifrån ut». Samt ett antal slags fraser-

Vid nordiska rådets kammarråde i Köpenhamn på söndagen tilldelades årets nordiska litteraturpris till Gunnar Ekelöf. Talet till och om Ekelöf hölls av filmag. Kai Laitinen, tillsammans med N.B. Starmann finländsk representant i den internordiska prämiemrådet som tilldelade Ekelöf priset och denne gång ordförande i nämnden. Artikeln härinnan bygger på Laitinens tal i Köpenhamn.

pel på de inre sambanden i Ekelöfs produktion kan man nämna en dikt i den nya samlingen, där diktaren liknar sig själv vid en roddare som strävar i rörlösning mot samlingens centrala gestalt, den mäktiga gudinna, urmodern i hennes många skepnader. Här levererar och bland närapå efters Ekelöf en av de verkningssfulleste bland sina egna tidigare dikter, »Samothrake», som skrevs år 1941, mitt under kriget, och trycktes i samlingen »Nem ter-

Detta kan verka paradoxalt, men Ekelöfs produktion är full av paradoxer. I en av sina 40-talsdikter säger han att allt är kontrasternas möte, och det är en karakteristik som pekar in på hans egen diktrörelse. Den är på en gång blomordentligt komplicerad och förfävanavvänt enkel. På många sätt anknyter den till traditionen, samtidigt som den innehåller moderna stilmedel. Ekelöf har skrivit det kanake svåraste och lärdaste

de kärleksdikterna bär en prägel av friskhet och omödelbarhet. De sjunger av en blind furste, som inte körer se sin omgivning, men som säger, när han kommer upp på bergsgården: »Jag hör dem detta/Jag känner dem aldrig.» Det är egentligen inte alls underligt, att både den svåra och den improvisatöriska diktena företrädes i Sverige. 40-taleterna såväl som »nyenkelhetens» anhängare, har betraktat Ekelöf som sin man. Det utgår impulser ut båda hållen från hans diktning.

Om jag nu har bibragt en uppfattningen att Ekelöfs produktion består av två slags dikter, svåra och lätt, med en tydligt däribar gräns emellan, så har jag lett er vilse. Så enkel är saken inte. För att först krossa illusionen om lättethet och enkelhet vill jag påminna om, att också Ekelöfs till synes entydiga verser kan dölja nästan omörliga citat, diaboliska ordlek, allusioner till hans egen tidigare produktion eller till historien och mytologin. Men & andra sidan är jag nöjd att krossa också illusionen om det svåra hos Ekelöf, uppfattningen att han var en högst esoterisk diktare, som talar blott till kollegor eller till andra som är också bivigda i hans gator. I själva verket innehåller också hans mest komplicerade dikter stoff som är lätt att omödelbart tillämpa sig eller som framträder redan vid ett litet omvänt sätt. Men samma språnglärda Gunhar Ekelöf, specialisten på mytologi och antikens historia, har också skrivit en rad kristallklara, smädkrister, där han på några få rader gestaltar ett lustigt nordlant landskap och där tonerif kan påminna om folklivet. Exempel på den stilrikningen hos Ekelöf finns i »Nim servigm», men också i »Dwan», där några av de i ett framressatiskt landskap infoga-

Av Kai Laitinen

VISMA 1948. Var och en som har läst »Samothrake» — känner igen dess konfall i den nya dikten.

Men samtidigt som man minns sådana samband och betonar kontinuiteten i Ekelöfs produktion, bör det framhällas att diktaren ingalunda upprepar sig. Oändlighet ställer de välkända modulen hos honom i ny belysning eller erhåller de en ny uppsättning. »Tecknen inifrån» avser här inte undermedvetna impulser av det slag, vilkas avlyxning gjorde den unge Ekelöf till en tidig representant för surrealismen i Norden; nu är det fråga om ett budskap om det gudomliga; om att uppdra det egna jaget som ett sätt för gudomligheten. Nu är folkdiktens jungfru i vindsväckta mantel inte längre en sexfugdinna, identisk med en helhetsskatt staty och med en roll aktiverad av kriget, utan målet för en osynlig personlig sittkvinna, på ett sätt mer privat, på ett sätt till mera allmän än i »Samothrake».

poem som har sett dagen i Norden under detta sekel: »En Mölna-elegi», som utkom i bokform 1960. Det är enligt diktarens egna ord »en dikt om lidens och tidsupplevelsen relativity», en genomräkning av ett ögonblick där minnesbilder från olika skeden och olika livsmiljöer korsar. Poemet innehåller citat på grekiska och latin och situationer på livet under 1700- och 1800-talen; också den svenska språkliga texten är full av citat från olika författare och vimplar av ordlek, i det närmaste omöjliga att överlämna till ett annat språk. Men samma språnglärda Gunhar Ekelöf, specialisten på mytologi och antikens historia, har också skrivit en rad kristallklara, smädkrister, där han på några få rader gestaltar ett lustigt nordlant landskap och där tonerif kan påminna om folklivet. Exempel på den stilrikningen hos Ekelöf finns i »Nim servigm», men också i »Dwan», där några av de i ett framressatiskt landskap infoga-

verkligens skall öppna sig för att använda en term som just nu är aktuell i det ekonomiska livet här i Norden så ville jag säga, att Ekelöfs dikter inte är engångsfläckor som man kastar bort efter att haftigt ha druckit ur dem. Snarare bör de jämföras med en källa som fyller ständigt på nytt även när man inbillar sig att man har öst den tom. Jämförelsen är adekvat också i sin måtto, att den törstående själv måste röka sig till källan; lika är det med Ekelöfs dikter, man måste gå till dem, de förutsätter aktivitet också från läsarens sida.

Det jag har sagt om Ekelöfs förridiska enkelhet och hans förridiska komplikation gäller också hans nya samling »Diwan över Fursten av Emgion». Grundmönstret kan verka besvärligt: samlingens »jag», eller kanake rättare sagt dess »rolliga», dikternas fiktiva författare, är en bysantinsk gränsfurste som tänkes ha levat någon gång i början av tjugotalet. Han blir tillfängtagen i slaget vid Manzikert år 1071 och diktar en del av dikterna i fångenkapen, en del sedan han frigivits efter att ha blivit bländad och stympad. Under fångenkapen riktar han sig i dikter till en halvt kristen, halvt hednisk jungfrugudinna som är hans enda tröst; tanken på henne hjälper honom att utstå pinan. Men den historiska rekvisiten är inte det väsentliga i dessa dikter. Det viktigaste är själva den allmänmänskliga situation som gestaltas i dem.

Ekelöf har alltid haft ett starkt sinne för det komplicerade och oberäknliga i livet och världen. »Det finns en hägning som ingen stans passar», börjar en av hans mest kända dikter från 40-talet. Den finlandssvenska lyrikern Rabbe Enckell, som har skrivit en utförlig studie över Ekelöfs produktion, har som den röda tråden i hans diktning sett en kamp mellan jaget och omvärlden. Man kan i Ekelöfs poesi särskilja många olika lösningsar och variationer av denna situation.

Nu är det åter fråga om en ny kombination: världen, den grymma världen har segrat och utlämnat sitt offer nästan på näd och onäd åt slumpen. Nederlaget förefaller fullständigt. Men trots

sitt nederlag, eller egentligen just bokstavligen talat i själva nederlaget, finner fursten en ny styrkekälla, en överjordisk gudinna som blir livströns minnebild för honom. Gudinna är till hälften abstrakt och avlägsen. »Jag vet att du inte svarar», säger dikturen i samlingens tredje dikt. Men samtidigt är hon »Moder Åt alla/därför av ingen» och just därför en »Moder av tröst». Denna lösning förefaller präglad av mystik, men ordet mystik i Ekelöfs vokabulär är inte precis det samma som i vardagligt tal. »Mystik är för mig inte att spika fast abstrusa teser», skriver han i esjan »Självsyn», »det är själva den djupa livsupplevelsen, förmimmandet av det evigt undanglidande, skiftande, återkommande i allt som har med bild, ton, tanke, känsla och liv att göra». I denna bemärkelse är det som »Diwan över Fursten av Emgion» tangerar mystiken. Om man uppfattar den som religiös dikt, är det bäst att med Rödar Ekner i BLM definiera den som »stor konfessionslös religiös dikt».

Gunnar Ekelöfs lyrik har redan länge varit medvetet och

Se sidan tre ①

Forts. från sid. två ①

avsigligen icke-aktuell. Han har undvikit dagsmodena och förakrat slagorden, vänt ryggen åt sitt hemland utröttat och fritt sammanfogat historiskt stoff. På diktare är så medvetna som han om traditionen — såväl den grekiska, den romerska, den bysantinska som den nordiska traditionen. Men samtidigt har hans dikt hela tiden varit aktuell i den meningens att den har reflekterat nutidsmänniskans livsvillkor. Den har visat hurudana problem en intellektuell, tänkande, skeptisk, ironisk, sökande mänskliga möten, hurudana avgöranden hon träffar, hur hon upplever världen. I sin nya samling har Ekelöf skrivit en studie i lidandet och nederlaget. Men han har inte stannat vid det den fördimukade och misshandlade funjen av Emgion besegrar sitt lidande, för sig till hurre över att det. När yttervärlden har sluttit sig för honom, slår han tröst i sin true värld och uppar sig emot ting som inte kan skadas. Sålunda är »Diwan över Fursten av Emgion» samtidigt en hyllning till den true friheten, ett poem om hoopet — och skulden, när fursten vid sin sida får en kvinnlig följeslagare och hjälpare. Även ett poser om kärleken.

I början citeras Jag Ekelöfs dikt »Poetik», där han uppmanar sin läsare att lyssna till tyttanen mellan raderna. I samma dikt säger han också så här:

I »Diwan över Fursten av Emgion» har Ekelöf nu vändrat i denna omvänta riktning. Han har övervunnen tillvarots grymhet utan att bortförlora eller förmula den och framkallat meningarna i det meningstidet.

(Översättning:
M-B Storbom)